

REDAKTIONEN

- 3** Forord
Det kritiske subjekt

DAVID SCOTT

- 13** Kritik efter postkolonialiteten

BIRGITTE THORSEN VILSLEV

- 37** Et kritisk posthumant subjekt?
Braidottis og Haraways diskussioner om subjektivitet
og det mere-end-menneskelige

FRIDA SANDSTRÖM

- 55** Carla Lonzi och krisens kritik 1969-1970

SVEND ANDERS JOHANSSON

- 87** "Jag är bara här"
Humanvetenskaperna, klimataktivismen och apatin som möjlighet

MIKKEL BOLT

- 109** Efter det kritiske subjekt

Anmeldelser

DAG HEEDE

- 137** Et anti-fascistisk manifest
Anmeldelse af Judith Butler: *Who's afraid of gender?*

FORSIDEN

Leah Gordon: *Caste/Cast*, 2012

Kasteportrætterne undersøger den praksis med at graduere hudfarve fra sort til hvid, der blev anvendt i det 18. århundredes koloniserede Haiti. Moreau de St. Mery, en fransk kolonialist, der levede i Haiti, skabte en surreel racetaxonomi, som klassificerede hudfarve fra sort til hvid ved brug af navne lånt fra mytologien, naturhistorien og dyriske raceblandinger.

Hvert af hans navne svarer til et procentvist blandingsforhold i fusionen af sort og hvidt blod. Som Colin Dayan, en haitiansk historiker, skriver:

"Moreau de St Merys metoder er mere sære end nogen overnaturlig fiktion, og deres radikale irrationalitet demonstrerer, hvor langt en fantasi drevet af raciale fordomme kan gå."

Leah Gordon lavede kasteportrætterne ved at afbillede ni hudvarianter, og hun brugte sig selv i den ene ende af skalaen som "Blanche" og sin partner, Andre Eugene, en haitiansk skulptør, i den anden ende af det raciale spektrum som "Noir". Ved at anbringe sig selv i serien stillede Gordon spørgsmåle til sit eget forhold til og medskyldighed i Haitis historie.

Beskrivelsen er hentet og oversat fra Leah Gordons hjemmeside:

<https://leahgordon.co.uk/Caste-Cast>

FORORD

Det kritiske subjekt

Da Gayatri Spivak i 1985 skrev sit forord til et udvalg af tekster fra det indiske historikerkollektiv, Subaltern Studies Group (SSG), var hun vanen tro yderst opmærksom på det komplicerede i at analysere, anfægte og bekæmpe undertrykkelse på baggrund af en universel teori om undertrykkelse. Derfor kontrasterede hun SSG's minutiøse forsøg på at finde sporene af en subaltern bevidsthed i indisk historie med en gruppe franske filosoffer og litteraters omfattende forsøg på i 1960'erne at kritisere humanismen og dens subjektforståelse. Det drejede sig især om Michel Foucault og Roland Barthes. Analysen af forfatteren som en forfatterfunktion og mennesket som "en ganske ny skabning", der er "blevet fabrikeret for mindre end to hundrede år siden" (Foucault 295), udgjorde avantgarden i en mere omfattende kritik af et alment udbredt humanistisk og antropocentrisk tanke-sæt. I en for Spivak velkendt gestus affirmerede hun, hvad hun kaldte "den post-nietzscheanske sektor af den vesteuropæiske strukturalismes" (Spivak 10) humanismekritik, samtidig med at hun påpegede den universalisme, der paradoksalt nok lå gemt i humanismekritikken. I forsøget på at vise tomheden i det antropocentriske tanke-sæt, hvor mennesket forstås som såvel udgangspunkt som endemål i et fremadskridende historisk forløb,

endte Barthes og Foucault ifølge Spivak med at abonnere på en abstraheret forestilling om mennesket løsrevet fra specifikke kontekster. Foucaults drøm om en udslettelse af mennesket, "som et ansigt i sandet [der] overskyldes af nye bølger" (Foucault 364), fremstod ganske enkelt ikke på helt samme måde i Algier og Mumbai som i Paris, skrev hun. Spidsformuleret fandt hun ikke den strukturalistiske kritik af det humanistiske subjekt særligt anvendelig i de subalternes kamp for synlighed i Indien. Fordi Barthes og Foucault ikke underkastede deres egen udsigelsesposition kritisk analyse, reproducerede de paradoksalt nok en neutraliserende diskurs, som i virkeligheden videreførte den humanisme, de ønskede at gøre op med.

Spivaks arbejde har hele tiden været i dialog med en vesteuropæisk, feministisk tradition, og med sin engelske oversættelse fra 1976 af *De la grammatologie* (1967) var hun som bekendt afgørende for udbredelsen af Jacques Derridas arbejde på de amerikanske universiteter. I den forstand var hun meget åben over for den strukturalistiske og poststrukturalistiske kritik af "mennesket", det universelle (men implicit kodede) subjekt, og forfatteren som autoritet og ophav. Alligevel var hun fra begyndelsen skeptisk over for strukturalismens nonchalante affejning af mennesket. Hvad betød det, når Barthes og Foucault viste, at "mennesket" er en effekt i en bevægelig struktur og ikke det suveræne ophav til sine handlinger og meninger? Mere specifikt: Hvad betyder det hvorhenne og for hvem? Spivak har selv vedvarende og insisterende pointeret, at subjektet er en diskursiv effekt, der hele tiden udvisker sporene fra sin egen produktion med henblik på at blive en autoritet og udøve magt. Derfor skal subjektet, som Foucault i *Ordene og tingene* kaldte "mennesket", underkastes en nådesløs kritik. Det er Spivak med på, og det har hun selv konsekvent gjort. Men med henvisning til SSG's kritik af en kolonial historie om Indien og det nationale borgerskabs delvise overtagelse af denne historie har hun endvidere spurgt til såvel mulighedsbetingelserne som omkostningerne ved denne kritik. For hvem findes den mulighed? Og hvad muliggør eller umuliggør den i en politisk-kulturel kamp, hvor de subalterne end ikke er og heller ikke kan anerkendes som legitime politiske subjekter?

SSG er selv involveret i en art humanismekritik, skrev Spivak, når gruppen kritiserer det imperialistiske subjekt og det nationale borger-

skabs historie om Indien. Men kritikken udspringer ikke desto mindre af, hvad Spivak kaldte "et positivistisk projekt", hvor Ranajit Guha, Dipesh Chakrabarty og andre historikere lod som om, den subalterne bevidsthed fandtes og lod sig lokalisere i arkiverne. Det gør den imidlertid ikke, skrev hun videre, den subalterne bevidsthed kan "aldrig fuldt genvindes" (Spivak 11). Den kan ikke udgøre en sidste grund. Den bevidsthed, som SSG er på sporet af, er ikke andet end "en effekt af den subalterne subjekteffekt, som selv er produceret af de specifikke situationer, der er frembragt af de kriser, som de forskellige subalterne studier omhyggeligt beskriver" (Spivak 13).

Spivaks 'løsning' på denne såvel analytiske som politiske vanskelighed er at foreslå, hvad hun kalder "strategisk essentialisme" (Spivak 13), hvor analytikeren suspenderer den kontinuerlige dekonstruktion af subjektet med et strategisk mål for øje. Det er det, SSG har gjort ifølge Spivak. Gruppen lader, som om de subalterne findes, idet den forsøger at lokalisere en subaltern bevidsthed. Denne findes imidlertid ikke. Den er et resultat af en mere omfattende produktion, men i kampen mod såvel britisk imperialisme-historie som elitær indisk historieskrivning er det vigtigt at fremskrive de subalternes historie og give dem en stemme. Som Spivak forklarede i en svimlende analyse af det subalterne problem i "Can the Subaltern Speak?", der udkom få år senere, er det imidlertid på ingen måde givet, at det er tilfældet; altså at de subalterne taler. Eller at deres tale videre lader sig høre fra en hegemonisk position, hvad enten den er amerikansk imperialisme eller hindunationalisme. På den måde opretholder Spivak muligheden for et mere radikalt brud med systemet. Men er også selv faretruende tæt på at blive fanget i en bevægelse af fortsat dekonstruktion.

Spivaks teoretiske og politiske konfrontation mellem SSG og fransk strukturalisme gennemspiller nogle af de kompleksiteter ved en radikal kritik af det kritiske subjekt, som Jacques Derrida og Jean Genet allerede i 1971 var konfronteret med, da Genet forsøgte at mobilisere en fransk intellektuel offentlighed til støtte for den sorte revolutionære fængselsaktivist George Jackson, der stod anklaget for drabet på en betjent i Soledad-fængslet i Californien. For Genet var der ikke et sekund at spille, og han gjorde alt for at gøre opmærksom på Jacksons sag, men også på den sorte kamp mod strukturel racisme i USA generelt. Derrida var fuldstændig enig med Genet

i dennes forståelse af situationen: Jackson var en politisk fange underkastet et racistisk retssystem. Men han var ikke desto mindre nervøs for, at Genets mobilisering risikerede at fastholde Jackson i en situation af tilfangetagelse. Hvad betød det, når Genet og Derrida og andre franske intellektuelle og forfattere stillede sig op og udlagde situationen for en parisisk offentlighed? Som Derrida formulerede det i et brev til Genet, som skulle indgå i en antologi om Jackson, der imidlertid aldrig udkom, fordi situationen accelererede, og Jackson blev dræbt af fængselsvagter i forbindelse med et flugtforsøg, efter at han var blevet overført til San Quentin-fængslet:

Ved kun at anklage en sag eller et tilfælde [...], risikerer man da ikke lidt at sætte et plaster på alt det, som de breve, du har introduceret [George Jacksons breve, som Genet forfattede en introduktion til året før], har revet op, og at reducere dette enorme anliggende til en mere eller mindre litterær, nok også forlagsmæssig, begivenhed, til en fransk, ja, parisisk, forestilling, som en intelligentsia, der var travlt beskæftiget med disse underskrifter, opfører for sig selv? Det er derfor, jeg endnu tøver med at deltage i det kollektive initiativ, som du har omtalt for mig. (Derrida 97)

Derrida var helt med på det retfærdige i Jacksons kamp, men han valgte alligevel at standse op og analysere Jacksons analyse af US-amerikansk fascisme, mulighedsbetingelserne for Genets mobilisering og sin egen signatur. Med Spivaks termer, som selv er en forskudt aktivering af Derridas begreber, kan vi sige, at Derrida pegede på subjektets kontekst og det komplicerede i at skelne mellem subjekt og kontekster. Er konteksten Californien eller Paris? Og hvad er det, vi ikke kan få øje på i de modsætninger, som Jackson ifølge Genet var fanget i? Det er nødvendigt at fortsætte analysen lidt endnu. Hvis vi skal lave verden om, pointerede Derrida, er det nødvendigt at lave en anden analyse af den, ellers risikerer vi, at vores intervention blot bekræfter tingenes tilstand. Genet derimod var strategisk, for ham var det vigtigste i situationen at intervenere til fordel for Jackson.

Spivak ville uden tvivl gøre opmærksom på, at situationen ikke kun handlede om Derrida og Genet, men også om Jackson. Det var selvfølgelig også Derridas pointe, at Jackson var ved at forsvinde bag de to andre. Men Spivak går videre end Derrida. At tage det næste skridt er pointen med hendes kritik af strukturalismen, som ikke i tilstrækkelig grad formåede

at konkretisere og gøre konteksten historisk specifik. Her skelnede Spivak mellem den post-nietzscheanske strukturalisme og dekonstruktionen, som i retrospektiv kan se ud som det samme. Såvel Genets paradoksale engagement, som han præsenterede som en forråelse af sin egen borgerlige hvidhed, som Derridas dekonstruktion, der viste de utilsigtede omkostninger ved Genets mobilisering – ville de franske intellektuelle komme til at skygge for Jackson? – forsimples Jacksons kamp. I teksten om SSG gør Spivak meget ud af at skelne mellem Barthes og Foucault, "den post-nietzscheanske humanismekritik", på den ene side og Derridas dekonstruktion på den anden, men i 1971 indtager Derrida faktisk Foucault og Barthes' kritiske, men blindt universelle position, mens Genet ligger tættere på det, Spivak kaldte SSG's "strategisk-essentialistiske" position.

Men hvilken position indtog Jackson? Som Jackie Wang skriver, var Jackson et paradoks: Han havde siddet fængslet i ti år dømt for et væbnet røveri af en tankstation i 1961, men han var ikke desto mindre blevet et politisk ikon takket være sine politiske tekster om den globale kapitalisme og den US-amerikanske fængselsfascisme, tekster der nåede et internationalt publikum (Wang 130). Nogen subaltern i Spivaks forstand af ordet var han således ikke. Hertil var han, sin umulige situation til trods, for synlig og for artikuleret. Snarere fremstår han som repræsentant for en marginaliseret gruppe, som med oddsene imod sig tog ordet og præsenterede en sammenhængende teori om politisk økonomi med udgangspunkt i erfaringen som sort indsat (Jackson). Udvekslingen i 1971 er interessant, fordi den viser, hvor kompliceret det er at intervenere i en igangværende politisk situation og samtidig forsøge at forskyde den og kritisere de strukturerende principper, ikke mindst den kritiske position, hvorfra det er muligt at stille spørgsmålet "hvad bør der gøres?", men også besvare det i en praksis, der ændrer situationen (Bolt 134-135).

Hvis vi forlader 1971 og zoomer lidt ud, kan vi se, hvorledes de seneste 40-50 år har været kendetegnet ved forskellige former for kritik af forestillingen om kritik, specifikt af det kritiske subjekt. Dette forord starter med Spivak, fordi hendes arbejde rummer og kombinerer flere af disse kritikker, mest iøjnefaldende dekonstruktionen, feminismen og postkolonialismen. Hun har konsekvent forholdt sig kritisk til det kritiske subjekt med henblik

på at synliggøre kampe, som eksempelvis den vesteuropæiske feminisme og den post-nietzscheanske strukturalisme har tenderet til at glemme. Der er en vigtig insisteren på at forstå historien fra de ekskluderedes perspektiv, når Spivak bruger de forskellige kritiske teorier mod hinanden. Der er en tendens til, at de dominerende teoridannelser, uanset hvor kritiske de selvforståelsesmæssigt er, fra feminisme til queer og fra antikolonialisme til dekonstruktion, bliver de dominerendes teorier. Derfor standser den kritiske analyse af den kritiske analyse aldrig hos Spivak.

Spivak er interessant, fordi hun både er et mønstereksempel på denne fortsatte analyse af den kritiske position – fortsatte genskrivninger af egne tekster er blot et eksempel på denne insisteren – men samtidig forsøger at pege hinsides. Den strategiske essentialisme er et godt eksempel på en sådan gestus, hvor analysen af subjekteffekter ikke skal forhindre politisk handlen, men snarere fordre den.

Det er imidlertid spørgsmålet, om den gør det, altså fordrer politisk handling. Den jamaicanske antropolog David Scott, som er repræsenteret i nærværende nummer med en oversat artikel, tager i hvert fald i flere tekster Spivak til indtægt for at fare vild i den fortsatte analyse af subjekteffekter og tekst-kontekster. For Scott står den postkoloniale teori med dens mangeartede, begrebstunge underinddelinger som et eksempel på en bredere udvikling, hvor strategiske hensyn forsvinder ud af syne til fordel for stadigt mere sofistikerede og detaljeorienterede analyser. Det er sådanne diskussioner om kritik, kritikkens (u)mulighedsbetingelser, det kritiske subjekt og relationerne mellem kritik og strategi, som dette nummer af *K&K* ønsker at bidrage til.

Udgangspunktet er en interesse for spørgsmålet om den kritiske kulturanalyse og dens status efter mere end 50 års intens kritik af forestillingen om kritik og det subjekt, der udfører denne kritik. Hinsides strukturalismen og dekonstruktionen er nogle af højdepunkterne i denne udvikling den postkoloniale teoridannelse, som Spivak naturligvis er en del af sammen med teoretikere som Edward Saïd og Homi Bhabha, men også den dekoloniale teori med Walter D. Mignolo og Ngũgũ wa Thiong'o. Det er queerteoriens forskellige positioner, der inkluderer blandt andre Judith Butler, Leo Bersani og Lee Edelman, det er den sorte feminisme

repræsenteret af Saidiya Hartman og Sylvia Wynter, den dertil knyttede afropessimistiske subjekt Kritik hos Frank B. Wilderson III og Jared Sexton, samt de forskellige udgaver af posthumanisme som blandt andre Donna Haraway, Trinh T. Minh-ha og Karen Barad står for. Og så er det også den såkaldte postkritik, som blandt andre Rita Felski har skitseret under inspiration fra Bruno Latour. Fælles for alle disse teorier – hvis vi kan kalde dem det efter erosionen af *theory*-paradigmet – er, at de tager et skridt væk fra den klassiske kritiske position. Hvor kulturteoretikeren tidligere syntes at kunne – og skulle – diagnosticere samfundet og kulturen fra en sikker kritisk position, har den kritiske opmærksomhed i stedet længe været rettet mod kulturteoretikerens blinde vinkler og skråsikre positionering. Et gennemgående træk ved mange af kritikkerne af det kritiske subjekt har været de erfaringer, som det kritiske subjekt, ikke mindst i dets forskellige marxistiske varianter, ikke havde blik for.

Nærværende temanummer belyser dette historiske forløb og undersøger mulighedsbetingelserne for at foretage kritiske analyser i dag. Dette inkluderer en undersøgelse af spørgsmålet om det kritiske subjekts udsigelsesposition. Nogle af de spørgsmål, som vi håber læsningen af nummeret afføder, inkluderer: Hvem er det kritiske subjekt efter den feministiske, dekoloniale, antiracistiske og indfødte kritik af den kritiske subjektposition, sådan som den har taget form i euromoderniteten fra Kant over Marx til Adorno, Arendt og Foucault? Hvordan udfærdiger vi kritiske analyser af såvel historiske som samtidige fænomener uden at reproducere det kritiske subjekts immanente eksklusioner og marginaliseringer? Kan det kritiske subjekt undgå at reproducere en euro-modernistisk og maskulint kodet forestilling om menneskeheden, som udelukker andre måder at være menneskelig på? Hvad står tilbage af "de store fortællinger", marxismen, psykoanalysen, strukturalismen og poststrukturalismen, efter kritikken af kritikken? Hvilke alternativer dukker op, når det forklarende potentiale i disse analyser svinder ind? Hvad opstår der i det kritiske subjekts krise eller hinsides kritikken af det kritiske subjekt?

Nummeret starter med en oversættelse af David Scotts tekst "Kritik efter postkolonialiteten", der oprindeligt er trykt som indledning til bogen *Refashioning Futures: Criticism after Postcoloniality* (1999). Jamaicansk-ameri-

kanske Scott er uddannet antropolog og specialist i srilankansk og caribisk kultur. Udover sit store forfatterskab, hvor *Conscripts of Modernity: The Tragedy of Colonial Enlightenment* (2004) er et andet hovedværk, er Scott initiativtager til og redaktør af tidsskriftet *Small Axe*, ligesom han har virket bredt som kurator. I "Kritik efter postkolonialiteten" diskuterer han begreberne kritik og strategi i en sjælden dialog mellem den post- eller dekoloniale tænkning og Cambridgeskolens politiske idehistorie.

I sin artikel "Et kritisk posthumant subjekt? Braidottis og Haraways diskussioner om subjektivitet og det mere-end-menneskelige" tager kunsthistorikeren Birgitte Thorsen Vilslev livtag med to centrale posthumane teoretikere, Rosi Braidotti og Donna Haraway. Vilslev tager udgangspunkt i det forhold, at Haraway faktisk er skeptisk over for begrebet om det posthumane, mens Braidotti gerne anvender det. Det giver anledning til en nuanceret analyse af de to forfatterskaber og ikke mindst af forholdet mellem feministiske og – undskyld Haraway – posthumane analyser og begrebsliggørelser.

I "Carla Lonzi och krisens kritik 1969-1970" går Frida Sandström kultur- og teorihistorisk til værks. Ikke mindst som medstifter af det feministiske kollektiv Rivolta Femminile inter文enerede kunstkritikeren og aktivisten Carla Lonzi i periodens politiserede diskussioner om kunst og køn. På linje med andre intellektuelle i perioden genbesøgte Lonzi Hegels dialektikbegreb, men som Sandström viser, resulterede dette i Lonzis tilfælde i udviklingen af en distinkt kollektivistisk og feministisk position.

Litteraten Sven Anders Johansson retter i sin artikel, "'Jag är bara här'. Humanvetenskaperna, klimataktivismen och apatin som möjlighet", blikket imod den aktivistisk-akademiske subjektposition, som blandt andre Andreas Malm har udviklet i lyset af klimakrisen. På den måde fortsætter artiklen den diskussion af *strategi*, som Scott åbner for i nummerets første artikel. Men som Johansson demonstrerer i dialog med både Adorno og romankarakteren Pierre Bezuchov fra Tolstojs *Krig og fred*, kan det være sin sag at etablere en subjektposition i krydsfeltet mellem apati og handling.

Endelig diskuterer Mikkel Bolt i "Efter det kritiske subjekt" nogle af de intellektuelle og aktivistiske muligheder, som åbner sig i forlængelse af de forskelligartede kritikker af det kritiske subjekt. Artiklen tager ud-

gangspunkt i David Scotts forfatterskab, men forskyder dernæst fokus til først Rancières og siden Fred Motens arbejde. Hvis den klassiske marxismes revolutionære perspektiv i dag synes forvitret, så kan man dog i forlængelse af de forskelligartede kritikker af det kritiske subjekt lokalisere flere interessante forsøg på at forestille sig "antystematisk overskridelse".

Det er vores forhåbning, at de forskelligartede artikler tilsammen kaster lys over nogle af de sidste tiårs centrale teoretiske positioner og ikke mindst, at de kan anspore til nye og flere refleksioner over spørgsmålene om det kritiske subjekt.

God læselyst!

Mikkel Bolt, Ann-Sofie Lönngrén og Jonas Ross Kjærgård

LITTERATUR

- Bolt, Mikkel. "Ja, selvfølgelig, men... Derrida, Genet, George Jackson, eller: Dekonstruktion, engagement og revolution". *På råbeafstand af marxismen. Studier i den vestlige marxismes selvkritik, udvidelse og afvikling*. Antipyrene, 2019, s. 107-142.
- Derrida, Jacques. "Trésors d'archives: Jacques Derrida à Jean Genet". *Magazine Littéraire* 464, 2007, s. 97
- Foucault, Michel. *Ordene og tingene. En arkæologi om humanvidenskaberne*. Oversat af Mogens Chrom Jacobsen, Det lille forlag, 2006.
- Jackson, George. *Soledad brødrene. George Jacksons fængselsbreve*. Oversat af Michael Tejn, Schønberg, 1972.
- Scott, David. "Kritik efter postkolonialiteten." Oversat af Morten Visby, *R&K* 139, 2024, s. 13-36.
- Spivak, Gayatri Chakravorty. "Subaltern Studies: Deconstructing Historiography." *Selected Subaltern Studies*, redigeret af Guha & Spivak, Oxford University Press, 1988, s. 3-32.
- Wang, Jackie. "The Global Circulation of a Black Radical Icon: George Jackson, the French Intelligentsia, and the Outlaw Class." *Selva: A Journal of the History of Art* 4, 2022, s. 128-147.

